O sonuncu yarpaq - Mənəm yellənən

Musa Yaqub - 80

Hörmətli Musa Yaqub!

Sizi - tanınmış Azərbaycan şairini, müasir poeziyamızın yaradıcılarından birini anadan olmanızın 80 illiyi münasibətilə təbrik edirik.

Siz 1937-ci ilin may ayında Azərbaycanın ən dilbər guşələrindən biri - İsmayıllının Buynuz kəndində dünyaya göz açmısınız. Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil almış, Buynuz kəndindəki məktəbdə müəllim, direktor vəzifələrində çalışmısınız. Sonrakı illərdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyində bədii ədəbiyyatın təbliği bürosunda direktor müavini, "Azərbaycan" jurnalında poeziya şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmısınız, uzun müddət İsmayıllıda çıxan "Zəhmətkeş" qəzetinin baş redaktoru olmusunuz.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Birinci çağırışda Milli Məclisə deputat seçilmisiniz (1995-2000), Milli Məclisin üzvü kimi İran, Türkiyə, Kipr və digər ölkələrdə rəsmi səfərlərdə olmusunuz.

Hörmətli Musa müəllim! Siz 1957-ci ildən başlayaraq ədəbiyyatımıza ilk gəlişinizlə poeziyamıza yeni ruh, yeni nəfəs gətirmisiniz. O vaxtdan indiyə kimi sizin 20-yə yaxın kitabınız işıq üzü görüb. Həmin kitablarda dərc olunan şeir və poemalar geniş oxucu kütləsi, ədəbiyyatşünaslar tərəfindən rəğbətlə qarşılanıb. Əsərləriniz mükafatlara layiq görülüb. Onların sırasında ölkəmizin Mirzə Fətəli Axundov adına nüfuzlu ədəbiyyat mükafatı da var.

Hörmətli Musa müəllim! Sizi bir daha yubileyiniz münasibətilə təbrik edir, uzun ömür, möhkəm cansağlığı, yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

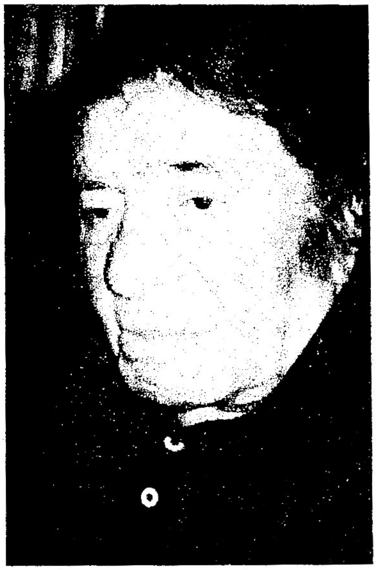

Günay QARAYEVA

Düz 30 il bundan əvvəl doğma İsmayıllı torpağında şair Musa Yaqubun 50 illik yubileyi qeyd olunurdu. Böyük salonda tanınmış şair və yazıçıların, ziyalıların, rayon ictimaiyyəti nümayəndələrinin iştirak etdiyi yubiley mərasimində kürsüyə qalxaraq anamın mənə əzbərlətdiyi şairin dörd misralıq şeirini söyləyib əlimdəki bir dəstə gülü həyəcanımdan Musa Yaquba deyil, Tofiq Bayrama təqdim etmişdim. Ədəbiyyata, poeziyaya sevgimin işardığı o ilk gündə heç ağlıma gəlməzdi ki, illər ötəcək, dilimdəki dörd misra taleyimə ədəbiyyat ünvanını yazacaq və 30 ildən sonra şairin 80 illik yubiley yazısına mənim də ədəbiyyatşünas kimi müəlliflik hüququm çatacaq.

80 il bundan öncə şairlərin öldürüldüyü və sürgün olunduqları tarixdə dünyaya açılan pəncərədən yeni bir ömür boylandı. Bu ömür repressiyanın fiziki anlamda qurbana çevirdiyi şair - ziyalı ömürlərinin bitməyən, milli yaddaşımızda ağrı yeri kimi qəlbimizi daim sızladan, hər zaman qulaqlarımızda xəfif səsini duyacağımız sakral, milli-bəşəri, ruhsal ömürlərin yeni estafet başlanğıcı idi.

Tənqidçi və ədəbiyyatşünasların əksəriyyəti Musa Yaqub poeziyasında əsas mövzunun təbiət olduğunu vurğulayırlar. Elə bir şair tapmaq çətindir ki, o bu və ya digər dərəcədə təbiət, onun əsrarəngiz gözəlliklərini poeziya dilinə çevirməmiş olsun. İncəsənət, söz sənəti və eləcə də, poeziya üçün doğma olan bu mövzuya Musa Yaqub baxışı tam fərqli, qeyri-adi, bənzərsiz və orijinaldır. Bu poeziyada təbiətin obyektində insan və cəmiyyət təbiətinin ümumiləşməsi var.

Şairin "Lalə", "Təbiət yatır", "Çiçəklərin salmasın qoy başını aşağı", "Qış lövhəsi", "Həyat və sükut", "Dağlar nə qəribə olur gecələr" və s. ilk qələm təcrübələrində müşahidə qabiliyyətinin güclülüyü, təbii, gördüyü hal və hərəkəti, müəyyən məqamdan alınan təəssüratları ümumiləşdirmək ustalığı diqqət çəkən məqamlardan idi.

Utancaq gəlin tək çəkinib əvvəl,
Bürünər bir yaşıl duvağa lalə,
Yırtıb örpəyini baş qaldıranda,
Bənzər təbəssümlü dodağa lalə.
Yel əsib duvağı salar üzündən,
Görərsən xal qoyub yanağa lalə.

Güclü, sərrast müşahidə həm birbaşa şəkildə təbiətin canlı təsvirini, obrazını, peyzaj lövhəsini yaratmaq, "O nədir, üfüqə qar düşüb elə, bir cuna göylərdən asılı qalıb", "sanki çadrasını ildırım cırıb, pambığı çıxıbdır daş yorğanının", "böyürtkən kolları şimal ayısıdır", həm müəyyən hiss və təəssüratın ümumiləşməsində, həm də lirik əhvalın psixoloji durumunu səciyyələndirmə anında "zəmiləri, xırmanları sovrulan", "xəzəl altda gül otları qıvrılan", "arı pətəyində ərimiş mumam", "yonca əkinində sürülmüş şumam", "mən yanqılı bir zəmiyəm", "yalqız bitən bir sünbüləm", "dərəyazda bir çiçək qırığıyam mən", "qovrulan qarağac qabığıyam mən" və s. təbiət detalları, obrazları şairin ruhunu, durumunu anladan rəmzlərə çevrilir.

Musa Yaqub XX əsrin 60-cılar nəslinə mənsub şairlərdəndir. Həmin dövrdə poeziyanın obyektində duran ciddi məsələlərdən biri insan-təbiət problemi idi. Təbiətin mahiyyətini, canlı aləmdəki yeri və mövqeyini yalnız zahiri effektdə görən poetik təfəkkür artıq 50-ci illərin sonu 60-cı illərə doğru quru təsvirçilik, şablon tərənnüm və vəsfdən konkretliyə doğru meyillənməkdə idi. Bu cür meyillənmənin ilk təzahürləri R.Rza, H.Arif, B.Vahabzadə, N.Xəzri, M.Araz, F.Qoca və b. yaradıcılıqlarında nəzərə çarpırdı. Yaranan nümunələrin bir qismində təbiətə qayğı, mərhəmət hissi lirik qəhrəmanın daxili narahatlığında poetik bəyanata çevrilir, digər bir qismində isə ETT nəticəsində yaranan qayğılar, həyəcanlı vəziyyətlərin şərhinə istiqamətlənirdi. Təbiətin fəlsəfi dəyəri, əxlaqi-estetik amil kimi bədii dərki çox zaman öz əksini lazımi səviyyədə tapmırdı. Təbiət-insan münasibətlərinə həssas duyum və yaşantı mövqeyindən yanaşan M.Yaqub poeziyasında təbiət get-gedə təsvir və tərənnümdən çıxaraq insanla, zamanla, cəmiyyətlə bağlı düşüncə obyektinə çevrilir. İlk baxışda təbiətlə bağlı görüntü və təəssüratlar, ifadə məqamları şairin "Zərnavada bağlar gördüm", "O yerdə", "Qarağaclar", "Alma bağı haqqında elegiya", "Biz də ağaclar kimiyik", "Zəmidə tək qovaq vardı" şeirlərində daha ciddi mətləblərin izahına yönəldilir və yaradıcılığının sonrakı mərhələsində də davam etdirilərək "Bənövşə gileyi", "Yemişan ağacı", "Nə bilim bəlkə də haray qoparır", "Qırğın", "Dağdağan daş içində" və s. şeirlərində müdhiş görüntü, təsvirdən sivrilərək ictimai mətləblərin dərki və açılmasına yönəlir. Yaradıcılığının ilk illərindən təbiət mövzusunun aparıcı olduğu Musa Yaqub poeziyası get-gedə insan-təbiət, təbiət-cəmiyyət müstəvisində qərarlaşır. Bu şeirlərdə humanizm, təbiətə qarşı təəssübkeşlik, mərhəmət, qayğı hissləri ictimai məzmunla, təbiətin görüntüsü fonunda insanlararası münasibətlərin iç qatının açılmasına xidmət edir. Məhz buna görə də quruyan qarağaclar "Bəlkə yaxın olsaydılar, arxa durub bir-birinə qurumazdı qarağaclar", "şip-şumal ağaclar başqadır tamam, elə gələn kəsir, gedən aparır", "sinəsi mərmər, kəməri gümüş göyrüşün doğranması" kimi fakt və hadisələr poetik funksiya daşıyıcısı kimi ictimai yönümlü fikrin ifadəsində təbiətdən cəmiyyət hadisələrinə birbaşa bağlantını təmin edir.

A meyvəsi əlac, çiçəyi dərman,
Dərman ağacında qismət belədi.
Sən dərman vermisən, o qırıb töküb.
Görürsən, insanda xislət belədi.
Yox, insan başqadır, dərman ağacım,
Bizim baltamız var, bizim dəhrəmiz.
Gərək min-min budaq kəsək hərəmiz...
Hə, insan belədir, bir-birinin
Ömür ağacını kəsir, a yazıq.

Yaddaşı kəndlə sıx şəkildə bağlı olan Musa Yaqubun lirik qəhrəmanı kənd təbiəti ilə ünsiyyətdə təbii şəkildə özünütəqdimə meyillidir. Belə ki, burada hər bir şey, adisindən tutmuş mürəkkəbinə qədər canlı şəkildə qəhrəmanın yaşadıqları və gördüklərinin bədii izahına yönəlir. Kəndin - təbiətin əxlaqi məzmununun təqdimində canlılıq, lirik yaşantılarda hərəkətlilik, jest əsas ifadə elementləri kimi çıxış edir və təbiilik, səmimilik keyfiyyətləri canlı münasibətdə konkretləşir. İnsan mənəvi rahatlığını, ruhi dincliyini təbiətin qoynunda tapır:

Döşəyi, balışı gətir, balacan.
Di sər çəmənə hə... yorulmuşam.
Bəh ağrı-acılar çıxdı canımdan
Dünyanın nəşəsi bu imiş demə...

Şəhər mühitinin qaynarlığı və coşqun həyat tərzinə uyuşa bilməyən M.Yaqubun lirik qəhrəmanı üçün kənd təbiəti tənhalığına qovuşma, özü və ruhu ilə əlaqənin qarşılaşdığı sakit, sadə, rahat bir məkandır. Şairin şeirlərində kənd təbiəti yalnız emosional məzmunluluğu, insanın zövqü, düşüncəsi ilə təbiətə bağlılıqdan, onun aşıladığı estetik məzmundan ibarət deyildir. Bu anlayış yaradıcılığının ilkin mərhələsindən bu günə qədər davam edən əsas xətt kimi eyni zamanda sosial təzahürlərin ifadə vasitəsidir. Xüsusilə də, son illərdə Musa Yaqub poeziyasında ayrıca istiqamətə çevrilən təbiətdən cəmiyyətə baxış, yəni cəmiyyətin durumunu təbiətin məzmununda açmaq meyilləri çoxalmışdır. Bunun nəticəsində qarşılaşdırma, təbiətdəki müdhiş yaşantıları cəmiyyətin müasir səciyyəsini vermək, onun saf, təmiz ruhu ilə sosial mühit arasında təzadlı məqamlar lirik qəhrəmanın özünüifadədə kənd təbiəti anlayışında yeni məzmun kəsb etmişdir.

Bu gün qalacağım özüm olmağa,
Torpağın çiçəkli üzü olmağa.

Qalıram bir çeşmə gözü olmağa,
Sən Allah, bu dəfə, məni aparma.

Bu cür şeirlərdə "torpağın çiçəkli üzü", "bir çeşmə gözü", "arxda qızılağaca budaq", "su ömrünə ortaq", "lalələr içində alışıb qalmaq", "gül olub zəmiyə qarışmaq" təkcə saflaşmaq, öz ilkinə qovuşmaq mənasında deyil, eyni zamanda təbiətdəki harmoniyanı cəmiyyətin daxili təzadlığına qarşı qoymaq meyli kimi səciyyələnir.

Musa Yaqubun qəhrəmanı üçün təbiət insanı əksetdirmə vasitəsidir. Təbiəti dərindən duyum, ilk növbədə bu iki varlığı vəhdətdə dərk prinsipi onun yaradıcılığında həm təbiətə müraciətin, həm də peyzajın fonunda insanı açmaq və dəyərləndirmənin yeni üsulu kimi nəzərə çarpır.

O sonuncu yarpaq -
Mənəm yellənən,
Hələ o budaqdaləngiyir ömrüm,
Boğazı tıxanıb ağzı lillənən
Bir payız arxıdır - təngiyir ömrüm.

Şair göstərir ki, "İnsanı təbiətə şamil edə biləcək bütün obrazlar bəlkə də eynidir. Bu obrazları poetikləşdirib birindən digərinə köçürəndə təbiət insanlaşır, insan təbiətləşir və bu qarşılıqlı ünsiyyətdən vahid bir şeir yaranır". Musa Yaqubun yaradıcılığında insan-təbiət həmişə vəhdətdə verilir. Təbiət təkcə fon kimi deyil, təhkiyənin aktiv komponenti kimi çıxış edir. Peyzaj varlığı əksetdirmə üsulu kimi onun şeirlərinə bir özünəməxsusluq, təbii çalar və fəlsəfi axar verir.

Ovcuma da baxdim,bir xəzələ də,
Damarlar, cizgilər nə qədər oxşar.
Bizdən ayrı deyil bircə gilə də,
Ovcumun içində bir payız yaşar.

Şair təbiətin rəngləri ilə ömrün etapları arasında, təbiət qanunları ilə cəmiyyət qanunları arasında təbii əlaqə qurur. M.Yaqub yaradıcılığında üslubi cəhətdən diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərdən biri şairin mövzusundan asılı olmayaraq, hər cür məqamda təbiətə müraciətidir. Şairin intim hiss və yaşantılarının ifadəsində, cəmiyyətin hal və vəziyyətinin təsvirində də, ictimai mətləblərin açılmasında da tamamlayıcı obyekt, bədii vasitə təbiətdir. Müqayisə, bənzətmə, psixoloji paralelizm, assosiasiya əsasən təbiətlə bağlı şəkildə qurulur.

Təbiət onun təfəkkür tərzidir. Əgər biz ondan təbiəti ayırsaq, onda şairin həyatı estetik qavrayışı, şeirlərinin bədii siqləti, poetik çalarları sönük, heç bir məna kəsb etməyən nəsnəyə çevriləcək. Təbiətə əsaslanan leksika zənginliyi, dil materialının peyzaj materialına əsasən tərtib edilməsi şairin yaradıcılığına fərqli ifadə, təsvir zənginliyi gətirir, deyim tərzini formalaşdırır və özünəməxsus leksika yaradır. Kənd təbiəti və məişətinin obrazlaşdırılması, mətndə poetik funksiya daşıyıcısına çevrilməsi bu dilin əsas vasitəsinə çevrilir, təsvir və ifadə məqamlarında həm kənd təbiəti, həm də kənd məişəti elementləri bir-birini tamamlayır. Bu cür xüsusiyyətə şairin "Lalə", "Dağlar nə qəribə olur gecələr", "O yerdə", "Payızın göy xalçası" və s. nümunələrdə rast gəlmək mümkündür.

Gör nələr var təbiətin ixtiyarında
Gəndalaşın meyvələri göyə sovrulur!
Qarıqallar su gizlətsə də kasalarında,
Axır gəlib çətənəsi sacda qovrulur.

Musa Yaqub üslubuna xas digər bir xüsusiyyət dilə zorla nəyi isə pərçim etmək deyil, onun şirinliyini, cazibəsini olduğu kimi, təbii, mövcud danışıq elementləri ilə əsaslandırmaqdır. Təbiəti sərrast müşahidə və bunu varlığın müxtəlif tərəflərinə istiqamətləndirmək bacarığı Musa Yaqub şeirinin ahənginə, intonasiyasına da təsirsiz ötüşmür. Təzadlılıq, eyni sözün mətn daxilində müxtəlif çalarlarda təqdimi, semantik təzadlılıq diqqəti cəlb edir.

Əlimin abırı, tumarı gedir.
Ovcum böyüdükcə borcum böyüyür.
Yolumun rahatı, hamarı gedir.
Yetim cığırlarda otum böyüyür.

Böyüklük sözünün semantikasında ucalmaq, yüksəlmək, insana xas ən yüksək ali məqam dayanır. Lakin şairin baxışında sözdəki semantik təzadlılıq üslubi səciyyə daşıyır. "Böyüyür məzarım məzarıstanım", "Hirsim böyüdükcə həbsim böyüyür", "zindanım böyüyür, şeytanım böyüyür, qoruyun məni" və s. Təzad və əksliklərin fikri, ideya - məzmunu dolğun ifadə edən bu poeziyada təzadlıq çox zaman birbirinə zidd sözlərin deyil, əksərən sözün həqiqi mənasının, semantik mənasının funksional təzadlığını yaradır.

Doğmadı günəşi bu məmləkətin,
Biz başqa ümidlə çıxmışdıq yola,
İşıq kölgəsində yaşamaq çətin,
İşıq ola -ola, gün ola-ola.

Musa Yaqubun son illər yaradıcılığı üçün ən xarakterik xüsusiyyət söz oyunları, təkrarlanan eyni sözün təzadlı, bir-birinə zidd mövqedən işlənməsi, eyni sözün müxtəlif variantlarda təqdimi, cinaslar şairin poeziyasında gözəl poetik effekt, maraqlı ahəng yaradır, fikrin məna yozumunu üzə çıxardır. Qarabağ yanğısı, itirilmiş torpaqların ağrısı, el-oba, torpaq nisgili, yurd-yuvasından didərgin düşən həmvətənlərimizin yaşadıqları hər vətəndaşın qəlbində bir iz buraxıb. Bu itkiyə, bu ağrıya Musa Yaqub baxışı tam fərqli və orijinaldır.

Doğranıb ağacım, çapılıb qayam,
Daşaltıda deyil, daş altındayam,
İsa bulağı da qara yaşımdır,
Havaya sovrulan haqq savaşımdır,
Mən elə özüm də bir qəbiristanam,
O qara mərmərlər sinə daşımdır.

Musa Yaqub şeirində obraz birbaşa yaradılmır, obrazın yaranmasını şərtləndirən amil, hadisə, mənzərə yaradılır və onun nəticəsi olaraq obraz ümumiləşir. Təbiətdən cəmiyyətə bağlanışı şərtləndirən Musa Yaqub şeirində get-gedə bədii suallar, daxili monoloq, sual-cavablar, epik vüsət, publisistik ton yüksəlir, yeni intonasiya çalarları yaranır. Şairin "İnsanlara məktub", "Nəyi bizimdir", "Bizimkilər...bizimkilər...", "İlahi, mən hara gəlib çıxmışam", "Hara gedir", "Bir də görəcəyik" və s. şeirləri bu qəbildəndir. Bu bir tərəfdən yaş ovqatı ilə əlaqədardısa, digər tərəfdən "şoru bazarında balından baha" dünyada nizamın pozulması, dəyərlərin itməsi ilə səciyyələnir.

Musa Yaqub poeziyasında insan, cəmiyyət, ictimai münasibətlər, insanlararası əlaqələr, cəmiyyətdəki aşınmalar təbiət obyektində şərh olunur.

Tozlanıb getdilər qoz ağacları,
Qırılıb getdilər qoz ağacları...
A sinəsi mərmər, kəməri gümüş,
Yox, qaça bilməzsən, alaca göyrüş...
Biri ağac kəsən, biri baş kəsən -
Biz zülm, sən ölüm növbəsindəsən.

Bir vaxt "yaşıdlarım, yaşıllarım" adlandırdığı ağacların görüşünə gedən, öz ömür yoluna nəzər salan, uşaqlıqda şələsi ilişən, illəri bada verən, qırılan, məhv olan, cavanlaşan ağacların fonunda ömrünü varaq-varaq oxuyurdusa, sonrakı qayıdışda meşədəki müdhiş görüntü, qolları qırılmış, lüt-üryan qalmış təbiətə qarşı zorakı münasibət ictimailəşir, təbiətdən cəmiyyətə intixaba çevrilir.

Bədii yaradıcılığa "İki qəlb, iki dünya" poeması ilə başlayan Musa Yaqubun yaradıcılığında poemalar da xüsusi yer tutur. Şair ayrı-ayrı illərdə qələmə aldığı lirik ("Hər məktubdan bir sətir", "İndi desəm nağıldır", "Ad", "Neft daşlarında gecəyarı", "Dəyirman", "Dünyanın Lələ dərdi"), lirik-epik ("İki qəlb, iki dünya", "Bu məhəbbət yaşadar məni", "Un işığı"), alleqorik ("Qırqovulam, təkəm mən", "Quşların qış söhbəti"), əfsanəvi ("Babadağın ağ dumanı", "Min ilin bir gecəsi") poemalarında doğma təbiət, həssas və xeyirxah, vətənpərvər, zəhmətkeş insanlar haqqında düşüncələrini ifadə edir. Təbiətə məhəbbət bu poemalarda torpağa, zəhmətə, insana, onun qüvvə və bacarığına, təmiz və ali hisslərinə inamla yoğrulur, vətənpərvərlik duyğuları ilə çulğalaşır. Qoynu od püskürən Xəzərin dalğaları üzərində şəhər salan fədakar insanlar ("Neft daşlarında gecəyarı"), müqəddəs vətən torpağı uğrunda şəhid olmağı fəxr sayanlar ("Hər məktubdan bir sətir"), çətin gündə el-obasına hayan duranlar, ağır müharibə illərində nəcib əxlaqi keyfiyyətlərini itirməyən sadə insanlar ("Un işığı"), vətən dərdi, təəssübkeşliyi, cəmiyyətdə baş verən əxlaqi-mənəvi aşınmalar ("Dünyanın Lələ dərdi"), bir sözlə, müasir ictimai mühitin bir sıra problemləri mövzu baxımından zəngin və rəngarəng olan bu poemaların ideya-məzmununun əsasında dayanır.

Musa Yaqub poemalarında xalq bədii təfəkkürünün məhsulu olan bayatı, holavar, əsatir, əfsanə, nağıl və s. folklor nümunələrindən bədii vasitə kimi istifadə etməklə xalq ədəbiyyatı xəzinəsindən özünəməxsus şəkildə bəhrələnmişdir. Məzmun dolğunluğu, müasirlik ruhu ilə bu poemalar sadə insanların həyatı, qayğıları, mənəvi aləminin aynasına çevrilir, səmimi ifadə tərzi, kövrək intonasiya çalarları yaddaşımızla mənəviyyatımız, bu günümüzlə dünənimiz arasında körpü yaradır.

Səmimi, kövrək, aydın, eyni zamanda orijinal ifadə tərzi ilə seçilən dərin fəlsəfi ruhlu Musa Yaqub poeziyası milli kolorit və özünəməxsusluqla süslənən, təbiətdən və xalq mənəviyyatından qaynaqlanan bənzərsiz poetik üslubu, milli ənənələrə yaxından bağlılığı və yaradıcı münasibəti sayəsində fərqli ahəng, ritm və intonasiyası, zəngin və təkrarsız obrazlar sistemi ilə səciyyələnən bir poeziyadır.

Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 13 may.- S. 21.